

Hellspång, Lennart & Thurén, Camilla, 2023: *Svenskämnets retorik. Handbok för lärare*. 246 s. Lund: Studentlitteratur. ISBN 978-91-44-15395-7.

Svenskämnets retorik. Handbok för lärare av Lennart Hellspång och Camilla Thurén är ett på samma gång nyskapande som klassiskt tillskott på läromedelsmarknaden. Målgruppen för boken uttrycks i inledningen som blivande och aktiva svensklärare. När blivande lärare i svenska genomgår sin utbildning utgör retorik och retorikdidaktik numera stående inslag i undervisningen. Förutsättningarna för att boken ska kunna finna många användare är alltså goda. Inom ämnet retorik finns sedan tidigare en uppsjö av läroböcker, och detta gör att en ny retorikbok behöver ha en specifik nisch för att kunna bli riktigt användbar.

Vi som skriver denna recension har båda erfarenhet av retorikundervisning. Zanda Nyström, universitetsadjunkt, är i grunden gymnasielärare med över tjugo års erfarenhet av undervisning i svenska, svenska som andraspråk och historia. Louise Holmer är universitetslektor med mångårig erfarenhet av bland annat retorikundervisning på högskolenivå. Båda recensenterna är också engagerade i svensklärarytbildningen vid Göteborgs universitet.

Retoriken, som sedan en tid inte haft någon klar roll i skolans styrdokument, fick en renässans när ämnet i slutet av 1900-talet infördes vid svenska lärosäten. Inom ramen för de lokala kurser som gymnasieskolor kunde skapa och genomföra efter 1994 års läroplaner gavs undervisning i retorik. Retorik ingår sedan 2011 i svenskämnet i både högstadiet och gymnasieskolan, uttryckt i läroplanen. I de nya styrdokumenten för svenskämnet (Lgr 22 och Lgy 25) skrivs retorik fram som en central färdighet och förmåga. Blivande lärare i svenska för både högstadiet och gymnasieskolan behöver därmed själva känna till ämnet och gärna ha övat på att undervisa i retorik i teori och praktik under utbildningen.

Det går numera att studera retorik vid många högskolor och universitet i Sverige. Institutionstillhörigheten för ämnet varierar mellan t.ex. svenska, litteraturvetenskap och kommunikation. Detta säger något om ämnets bredd, vilket vi som författare av denna text får anledning att återkomma till. Flera lärosäten erbjuder numera också kurser inriktade mot just retorikdidaktik, där målgruppen framför allt utgörs av yrkesverksamma lärare i svenska.

I *Svenskämnets retorik* tar Lennart Hellspång och Camilla Thurén sig an hela skolans svenskämne och belyser det ur ett retoriskt perspektiv. Retorik i sig är som sagt en självklar del av svenskämnet men i boken uttrycks även andra ambitioner. Retorik definieras vanligen som konsten att övertyga, men den här bokens författare vill inte bara visa hur man undervisar i retorik utan även hur man undervisar *genom* retorik (s. 13). Författarna lyfter fram hur retoriken kan hålla ihop och genomsyra all svenskundervisning. De betonar samtidigt hur retoriken kan bidra till en demokratisk medborgarbildning. Det här gör boken relevant just nu. Den demokratiska aspekten lyfts nämligen fram i den kommande ämnesplanen för svenska där det står följande: »Undervisningen ska även bidra till att eleverna förbereds för ett aktivt deltagande i samhället. Därför ska eleverna ges möjlighet att utveckla sin förmåga att påverka demokratiska beslutsprocesser samt att göra underbyggda ställningstaganden

och bemöta andras åsikter» (Lgy 25). Även i grundskolans kursplan för svenskämnet uttrycks ämnets roll i att bidra till detta genom till exempel en formulering som »[a]tt ha ett rikt och varierat språk är betydelsefullt för att kunna förstå och verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts» (Lgr 22).

Boken *Svenskämnets retorik* är indelad i fem tematiskt sammanhållna delar och börjar med en del benämnd »Retoriken som konst och vetenskap». Retorikbegreppet förklaras som läran att kommunicera, vilket innebär en vidare syn än den klassiska definitionen från Aristoteles (vanligen översatt till »konsten att vad det än gäller finna det som är bäst ägnat att övertyga»). Boken beskriver hur retoriken föregick och ligger till grund för modern språkvetenskap. Retoriken som fri konst och vetenskapligt ämne behandlas, liksom hur båda dessa aspekter är relevanta för svenskundervisningen.

I bokens andra del »Retorik och svenska» börjar författarna med att ge en bild av skolan i dag med en genomgång av trender och tendenser som påverkar utbildningens förutsättningar. Här nämns *globalisering*, *digitalisering*, *medialisering*, *professionalisering* och *transformering*. Från dessa större samhällsperspektiv närmar man sig sedan svenskämnet och formulerar dess uppdrag i skolan med utgångspunkt i delar av styrdokumentet. Författarna beskriver svenskämnets uppdrag som »språkfärdighet, kunskap om språk och litteratur och demokratisk fostran», och därtill läggs »bildning för personligt växande» (s. 49). Till sist presenteras ett program för retoriken i svenskan, också det med utgångspunkt i styrdokument, där det visas hur retoriken kan bidra med mångsidig kommunikation, reflekterande deliberation (dvs. övervägande) och kritisk kunskapsutveckling. Här menar författarna att retoriken kan utveckla tanken och att ämnet därmed har ett demokratiskt uppdrag att fylla för elevernas lärande.

Bokens tredje del, som är en av de mer omfattande, heter »Fyra medborgarkonster». Här beskrivs fyra språkliga färdigheter som omfattar svenskämnet som helhet. Dessa är konsten att samtala, konsten att tala, konsten att skriva och konsten att läsa. Retorikens plats i dessa färdigheter fördjupas inte i kapitlet, men retorikens roll utvidgas till att innefatta kommunikation i ett större perspektiv. Avsnittet innehåller praktiska genomgångar om vad lärare kan tänka på och hur man som lärare kan genomföra undervisning inom de fyra konsterna. Varje avsnitt om de fyra medborgarkonsterna följs av frågor för respons och självvärdering som läraren kan använda sig av i undervisningen för att locka fram ett reflekterande förhållningssätt hos eleverna.

Därefter följer del fyra, »Konsternas samspel», som utgår från temana *arbetsprocessen*, *lärprocessen* och *bedömning*. Beträffande arbetsprocessen ger författarna konkreta exempel på hur lärare kan arbeta med de olika delarna av den s.k. partesmodellen (retorikens klassiska arbetsprocess) i klassrummet. Den viktiga delen om lärprocessen inleds med meningen: »Skolans mål är elevernas utveckling» (s. 143). Från det dras slutsatsen att »retoriskt blir den [utvecklingen] vad de samlat lär sig genom att tala, samtala, skriva och läsa» (s. 143). Mot den bakgrunden beskriver och förklarar författarna retoriska nyckelbegrepp som *logos*, *ethos* och *pathos* (med författarnas förklaring: talarens ord, talarens karaktär och publikens känslor), *pistis* (tillit), *persuasio* (övertygande) och *decorum* (respekten för det passande), liksom hur begreppen kan kopplas till de fyra konsterna vid lärarens arbete med dessa i klassrummet. Del fyra

avslutas med ett avsnitt om bedömning där de retoriska förmågorna och bedömningen av dem definieras och diskuteras.

»Retorik som demokratisk didaktik» heter bokens femte och sista del vilken syftar till att, som författarna skriver i inledningen, »inspirera en öppen och demokratisk undervisningskonst» (s. 14). Detta avsnitt är tillsammans med delen om medborgarkonster en av bokens sidmässigt mest omfattande delar och uppvisar också stor innehållslig bredd. Delen utgår som de andra delarna från ett antal underliggande teman. Temat *konsten att undervisa* ger en modell för hur lärare kan undervisa genom retorik. Med hjälp av klassiska retoriska och filosofiska begrepp visar författarna hur sådana kan användas för att möjliggöra lärande och undervisning. Därefter beskrivs lärarens arbetsprocess under temat *läraren som retoriker* med partesmodellen omvandlad till vardagliga formuleringar som t.ex. *fatta läget* och *samla uppslag*. Därefter följer reflektioner över ämnena *tankar om tillit*, *relationer*, *språkets makt* och *övertygande undervisning*, som även de relateras till några klassiska retoriska och filosofiska begrepp.

Svenskämnets retorik. Handbok för lärare är en lärobok med många förtjänster. Kritisk kunskapsutveckling och demokratisk medborgarfostran är två teman som genomsyrar hela boken och det är en av bokens styrkor att författarna lyckas förmedla och motivera dessa teman väl. Faktumet att skolan har som uppgift att utveckla elevernas tänkande och förståelse för olika perspektiv, är något som är viktigt för alla lärare att förhålla sig till. En av bokens verkliga fördelar är att det inte bara är den enskilda eleven och dess utveckling som lyfts fram. Boken balanserar på ett förtjänstfullt sätt mellan individ, grupp och samhälle, något som är mycket viktigt i fråga om det demokratiska medborgarperspektivet.

Innehållet ger nya intressanta vägar in i svenskämnet, både för lärarstudenter under utbildning och för yrkesverksamma lärare som kan få nya perspektiv. Dessutom fungerar innehållets bredd så att även lärare utanför själva svenskämnet kan ha stor nytta och glädje av resonemangen och kanske också se fördelar med att involvera retorik i sina egna ämnen. Förmågorna att samtala, tala, skriva och läsa är något som rör alla ämnen i skolan liksom alla elever, både under skoltiden och framåt i livet. Författarna poängterar samtalets roll och lyssnandets konst, och vi uppskattar att dessa områden har möjlighet att få en framskjuten roll i undervisningen. Som lärare (och läsare) kan man få många goda infallsvinklar på samtalet, och boken kan fungera som uppslag för hur man kan arbeta med just samtalet i sin undervisning.

Avsnittet om bedömning känns extra välkommet, anser vi som undervisande (och betygsättande) lärare. Vi hade gärna önskat att detta avsnitt utvecklats och konkretiserats mer, då bedömning av framför allt muntliga framträdanden alltid är komplext.

Bokens bredd och ambition är både dess styrka och svaghet. Vi har lyft fram några av bokens styrkor som är ett resultat av ett nyskapande sätt att belysa hela svenskämnet ur retorikens perspektiv. Men med den högt satta ambitionen följer också en del svagheter. Innehållets bredd och bitvis essäistiska resonemang tenderar att resultera i en önskan om att titeln hade korresponderat mer med innehållet: boken benämns »handbok» i undertiteln, men förutom exempel på uppföljande frågor efter en del avsnitt innehåller den relativt lite av handbokskaraktär. Snarare kan den användas som bredvidläsning på lärarutbildningen, både som ingång till ämnet retorik och som reflek-

tionsmaterial i slutet av utbildningen. Den kan också fungera bra för den som vill lära sig vad *retorikämnet* kan innehålla, snarare än lära sig retoriken grunder.

Vi efterlyser också en något tydligare struktur – som läsare ställer vi oss ibland frågande till valet av rubriker och dess logiska följd och innebörd. Vid ett flertal tillfällen framstår författarnas önskan att göra retoriken angelägen för hela svenskämnet som överordnad en tydligt utstakad väg för läsaren. Enkla detaljer som numrerade underavsnitt hade t.ex. underlättat läsningen väsentligt. Det här medför också att de breda ansatserna att motivera och förklara resonemangen ofta tillåts sväva ut på bekostnad av den handfasthet en läsare kan tänkas förvänta sig av en handbok.

I texten används vetenskapliga referenser sparsamt, vilket bidrar till intrycket att innehållet ofta baseras på författarnas reflektioner och erfarenheter beträffande retoriken och dess plats i samhället, speglat genom svenskämnet. I slutet av boken ges förslag på fortsatt läsning i fråga om varje tema, och dessa litteraturtips hade med fördel också kunnat förankras mer i texten för att stärka resonemangen.

Författarnas språkliga stil präglas till stor del av enkel syntax med många huvudsatser utan samordning eller underordning, något som delvis sker på bekostnad av textbindningen. Hur olika utsagor förhåller sig till varandra och hur resonemangskedjorna ser ut är inte alltid tydligt. Vad som i förstone verkar vara en önskan att använda modern vokabulär framstår vartefter som ett medvetet val att i det närmaste undvika gängse terminologi. Avsnittsrubriker som »Klart», »Socialt» och »Fatta läget» signalerar en bredare tänkt läsekrets än den som är bekant med retorikens klassiska (och ofta praktiska) terminologi. Ifall detta är positivt eller negativt kan förstås ha att göra med läsarens tycke och smak. Vi tror dock att innehållet hade framträtt tydligare med mer specifika rubriker än alltför allmänt hållna sådana.

Avslutningsvis vill vi återigen lyfta fram att detta är en välkommen bok på marknaden för retorik i svenskämnet. Den som är ute efter en grundbok i retorik eller vill ha en konkret handbok vid utformningen av retorikundervisningen på högstadiet och i gymnasieskolan kan dock också behöva söka sig till andra läroböcker. För att ge nya perspektiv, inspirera men även utmana med greppet att se retoriken som något som kan vara en sammanhållande länk i det komplexa svenskämnet, menar vi dock att *Svenskämnets retorik* lämpar sig utmärkt väl.

Louise Holmer och Zanda Nyström